

טורקיה והאיום מצד 'המדינה האסלאמית': האם נפל האסימון?

גליה לינדנשטראוס

מהלך היחסים בין טורקיה ובין 'המדינה האסלאמית' מאז היווצרות ארגון דאע"ש בגלגוליו השונים, מעיד על כי למרות הרווחים ההדדיים מקיומה של הבנה שבשתיקה בין שני הצדדים בתחומים רבים, 'המדינה האסלאמית' גם מהווה פוטנציאל איום משמעותי על טורקיה. מה שנראה היה במשך זמן רב כהתעלמות של טורקיה מהיקף האיום הנשקף מ'המדינה האסלאמית' עורר תמיהות רבות, בעיקר בקרב בעלות בריתה של טורקיה בנאט"ו. את מדיניותה ההססנית הראשונית של טורקיה מול 'המדינה האסלאמית' אפשר להגדיר כ"חיה ותן לחיות"¹. ניתן להסבירה בכך שהמטרה של הפלת משטרו של בשאר אל-אסד בסוריה הביאה את טורקיה לנכונות לשתף פעולה גם עם הגורמים הרדיקליים ביותר שהיו יכולים לסייע בכך. מבחינה זו, ממשלת טורקיה ראתה, ועדיין רואה, את המדיניות האמריקאית כמוטעית. לטענתה, 'המדינה האסלאמית' היא רק סימפטום לבעיה הרחבה יותר של הישארות אסד בשלטון. זאת ועוד, הטורקים טוענים שהקדימות הניתנת למאבק ב'מדינה האסלאמית', תוך התעלמות ממעשי הזוועה שמבצע המשטר הסורי, מזינה את התחזקות 'המדינה האסלאמית', ובפרט את הנכונות של זרים להתנדב לשורותיה.²

שיקול נוסף שהנחה את המדיניות הזהירה של טורקיה והימנעותה מעימות עם 'המדינה האסלאמית' היה שגוף זה מהווה גורם מרסן בהקשר של התחזקות הכורדים בסוריה. מעבר לכך, זמן קצר לפני ההכרזה על הקמת הח'ליפות, ביוני 2014, אירעו חטיפות של אזרחים טורקיים, שאת המשבר סביבן רצתה (והצליחה) אנקרה לפתור בלי שיאונה להם רע: 46 האזרחים שנחטפו על ידי פעילי 'המדינה האסלאמית' מהקונסוליה הטורקית במוסול אחרי כיבוש העיר שוחררו בספטמבר 2014, לאחר יותר משלושה חודשים בשבי. זאת, בניגוד לעריפות הראשים של אזרחי מדינות אחרות, חלקן מרוחקות מהמזרח התיכון, כמו יפן. 32 נהגי משאיות טורקיים נוספים, שנחטפו על ידי 'המדינה האסלאמית', שוחררו גם הם אחרי חודש בשבי.

המדיניות ההססנית והזהירה של טורקיה כלפי 'המדינה האסלאמית' התבטאה, בין השאר, באי-הקפדה מספקת על מניעת מעבר של מתנדבים דרך הגבול בין טורקיה לסוריה, ובמתן האפשרות ל'מדינה האסלאמית' להסתייע בטורקיה כמוקד לצרכים הלוגיסטיים שלה. כך למשל, העיר הטורקית גזיאנטפ בדרום-מזרח טורקיה תוארה כ"מרכז קניות" עבור לוחמיה, ואף דווח כי פצועים של 'המדינה האסלאמית' טופלו בבתי חולים בטורקיה.³ למרבית השמועות לגבי העברת אספקה מטורקיה לגורמים רדיקליים, ביניהם ככל הנראה גם 'המדינה האסלאמית', אין תימוכין במקורות גלויים. עם זאת, מעת לעת פורסמו ידיעות, שמהן השתמע סיוע כזה. כך, בינואר 2014 הוטל איפול על דיווחים בדבר שיירה של משאיות נושאות נשק שנתפסה באדנה על ידי המשטרה הטורקית, אשר גילתה תוך כדי התפיסה שזו בעצם יוזמה של השירות החשאי הטורקי, שארגן את השיירה במטרה להעבירה לסוריה.⁴ בעיתון הבריטי גרדיאן פורסם ב-26 ביולי 2015 כי בפשיטה של כוחות אמריקאים מיוחדים במזרח-סוריה על מאחזו של מי שהיה אחראי ב'מדינה האסלאמית' על הברחת נפט, נמצאו מאות מסמכים וקבצים הקושרים בין חברי 'המדינה האסלאמית' לגורמים טורקיים רשמיים.⁵ במהלך 2015, ובמיוחד אחרי ביקורו ב-7 ביולי באנקרה של הגנרל (בדימוס) ג'ון אלן, מתאם הקואליציה הבינלאומית נגד 'המדינה האסלאמית', נראה היה שטורקיה הגבירה את המאבק ב'מדינה האסלאמית', בעיקר על ידי פיקוח מוגבר על מעברי הגבול והרחבת המעצרים של פעיליה בשטחה. עד אוגוסט 2015 נעצרו וגורשו מטורקיה כ-700 אנשי 'המדינה האסלאמית', לעומת 520 שגורשו בכל שנת 2014.⁶ טורקיה הכריזה על דאע"ש כעל ארגון טרור כבר באוקטובר 2013, ומאז גורשו משטחה יותר מ-1,500 איש הקשורים אליו, וליותר מ-15,000 לא אושרה הכניסה לטורקיה.⁷ השינוי המשמעותי ביותר במדיניות הטורקית חל בעקבות שיחת טלפון שנערכה ב-22 ביולי 2015 בין נשיא ארצות הברית, ברק אובמה, לנשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן; אז הוסכם סופית שטורקיה תאפשר למטוסי קרב של ארצות הברית והקואליציה הבינלאומית לפעול נגד 'המדינה האסלאמית' מבסיס אינג'ירליק שבשטחה.

הפיגוע שהתרחש בסורוץ' ב-20 ביולי 2015, בו נהרגו 32 איש, שלטענת ממשלת טורקיה עמדה מאחוריו 'המדינה האסלאמית', היה האירוע שהניע את הטורקים לשנות את מדיניותם ולתת הרשאה לארצות הברית להשתמש בבסיס אינג'ירליק לתקיפת יעדים של 'המדינה האסלאמית'. לא היה זה הפיגוע הראשון בטורקיה שאותו ניתן לשייך ל'מדינה האסלאמית'. כך למשל ממשלת טורקיה האשימה גורמים הקשורים לנשיא סוריה אסד בפיגוע באמצעות מכוניות תופת, שאירע בעיירה ריהנלי במאי 2013 וגרם להרג של 53 איש – הפיגוע עם התוצאות החמורות ביותר בהיסטוריה הטורקית – אך דיווחים בעיתונות הטורקית גרסו כי מי שעמדה מאחורי הפיגוע הייתה 'המדינה האסלאמית'. זאת ועוד, ב-5 ביוני 2015, יומיים לפני הבחירות לפרלמנט הטורקי,

התפוצצו שתי פצצות באסיפת בחירות של המפלגה הפרו-כורדית בעיר דיארבאקיר בדרום-מזרח המדינה, והחשוד בהטמנתן היה פעיל 'המדינה האסלאמית'.

ניתן לזהות מספר גורמים מאחורי השינוי במדיניותה של טורקיה כלפי 'המדינה האסלאמית' לאחר הפיגוע בסורוץ'. ראשית, מה שנתפס כהיעדר תרומה מספקת של טורקיה למאבק ב'מדינה האסלאמית' הפך לנקודת מחלוקת חריפה בין טורקיה ובין בעלות בריתה בנאט"ו, ובפרט ארצות הברית. שנית, הכישלונות של 'המדינה האסלאמית' בקרבות עם הכורדים, ובפרט ההפסדים בקובאני ובתל אל-אביד, יצרו מומנטום חיובי מבחינת הכורדים, שעורר דאגה בטורקיה. מומנטום זה היא מקווה לבלום באמצעות שיתוף פעולה מבוקר עם ארצות הברית. כך, טורקיה מתנה את השימוש בבסיס אינג'ירליק באישורה הפרטני לכל פעולה שתצא משם. היא מעוניינת שלא רק מטוסי קרב של ארצות הברית ייצאו מהבסיס, אלא גם מטוסי קרב של מדינות אחרות, כך שהפעילות תקבל צביון הדומה לפעילות של נאט"ו.⁸ יתר על כן, אף שהטורקים נואשו כנראה מכך שארצות הברית תשתף פעולה במציאת פתרון כולל לבעיה הסורית, הם מצפים שלפחות באזור צפון-מערב סוריה יוקם אזור בטוח, על כל המשתמע מכך, כולל הגנה מפני תקיפות של כוחות משטר אסד (ארצות הברית, לעומת זאת, מתכוונת ליצור שם רק אזור נקי מנוכחות של פעילי 'המדינה האסלאמית'); גורם שלישי לשינוי המדיניות הטורקית כלפי 'המדינה האסלאמית' הוא השינוי התודעתי שחל בטורקיה ביחס למשמעות האיום הנשקף מ'המדינה האסלאמית'. נקודת המוצא של העמדה הטורקית הייתה סירובם בעבר של הנשיא ארדואן וראש הממשלה דוואטולו לכנות את 'המדינה האסלאמית' ארגון טרור.⁹ לאחר הפיגוע בסורוץ' הדגיש דובר מוסד הנשיאות, אבראהים קלין, ש"העובדה שטורקיה היא לגמרי נגד כל ארגון טרור, כולל דאע"ש, היא מובנת מאליה (...). אך עם זאת, יש את אלה המנסים להפוך את ארגון הטרור פ.ק.ק. ללגיטימי (...)."¹⁰

כבר בספטמבר 2014 שיתפה ארצות הברית את טורקיה במידע לגבי קיומם של תאים רדומים של 'המדינה האסלאמית' באיסטנבול, באנקרה, בקוניה וכנראה גם בערים טורקיות נוספות.¹¹ לפי דוח ממשלתי טורקי שהוכן ב-2015, כ-1,300 אזרחים טורקיים הצטרפו ל'מדינה האסלאמית' (לשם השוואה, באותה תקופה הצטרפו כ-1,500 אזרחים טורקיים לכוחות הלוחמים של שלוחת פ.ק.ק. בסוריה – PYD).¹² כן קיים חשש טורקי מפוטנציאל הגיוס המשמעותי ל'מדינה האסלאמית' בקרב שני מיליון הפליטים שטורקיה קלטה מסוריה. באוגוסט 2015 פורסם שטורקיה הקימה יחידה מודיעינית המתמקדת באיסוף חומר על פליטים אלה.¹³

'המדינה האסלאמית' משקיעה מאמצים בתעמולה המכוונת לציבור הטורקי. במאי 2015 היא פרסמה לראשונה מגזין אלקטרוני בן 46 עמודים בטורקית, שמטרתו העיקרית היא גיוס פעילים ותמיכה, והיו בו גם איומים מרומזים על מפלגת הצדק

והפיתוח שבשלטון.¹⁴ 'המדינה האסלאמית' גם מפעילה אתר בשפה הטורקית וחשבונות טוויטר (שמעת לעת נסגרים, אך נפתחים מחדש בשמות דומים). בעקבות תחילת המתקפה האווירית של מטוסי קרב טורקיים על מטרות של 'המדינה האסלאמית' פורסמו אזהרות במדיה החברתית המופעלת על ידי האחרונה, ובהן איומים כי בקרוב יוענש על כך הציבור הטורקי. יש לציין, שבניגוד לארגון פ.ק.ק., שמרבית הפגיעות שלו הן בחיילים ובאנשי משטרה, 'המדינה האסלאמית' פוגעת בעיקר באזרחים. אנשיה הזהירו את טורקיה כי קל לערער את יציבות המדינה עם כמה פצצות שיונחו באזורים עירוניים ותיירותיים, ואף קל יותר לפגוע בטורקיה מאשר בתוניסיה.¹⁵ זאת ועוד, המדיה החברתית המופעלת על ידי 'המדינה האסלאמית' מתייחסת אל המנהיגות הטורקית כאל "כופרים", אל הנשיא ארדואן כאל "שטן", ואל ראש הממשלה דוואטולו כאל "השטן הקטן". לטענת 'המדינה האסלאמית', ממשלת טורקיה תומכת למעשה ב"כנופייה האתאיסטית" פ.ק.ק, ו"כנופייה" זאת מפיצה את ה"שקר" לפיו ארדואן תומך ב'מדינה האסלאמית' כדי לגייס תמיכה רבה יותר לעצמה.¹⁶

סקר שנערך על ידי חברת הסקרים "מטרו־פול" באוגוסט 2014 מצא שרוב גורף של האוכלוסייה הטורקית רואה את 'המדינה האסלאמית' כארגון טרור. עם זאת, 11.3 אחוזים אינם שותפים לדעה זו.¹⁷ לפי סקר אחר של אותה חברה, שנערך ביולי 2015, רוב הציבור הטורקי היה מעדיף לראות את צפון-סוריה נשלטת על ידי PYD ולא על ידי 'המדינה האסלאמית', אך בקרב תומכי מפלגת הצדק והפיתוח, כ-21 אחוזים מהנשאלים ענו שהם מעדיפים בכל זאת את שליטת 'המדינה האסלאמית' (לעומת 35 אחוזים שתמכו בשליטה של PYD).¹⁸ נראה, אם כן, שחלק מהציבור הטורקי תומך ברעיון ובפעילות של 'המדינה האסלאמית'. התקדמות משמעותית במאבק של טורקיה ברעיונותיה של 'המדינה האסלאמית' נרשמה כאשר הדירקטורט לענייני דת (Diyanet) של טורקיה – הגוף הדתי החשוב ביותר ברמת המדינה – פרסם דוח שאותו סיכם נשיא הדירקטורט במילים הבאות: "זה יהיה עלבון גדול לאסלאם לטעון שפעילות טרור כזו נובעת מפרשנות אסלאמית."¹⁹

מוקדם עדיין להעריך עד כמה משמעותית תהיה המערכה החדשה שמנהלים כוחות הקואליציה הבינלאומית וכן טורקיה נגד 'המדינה האסלאמית'. יש אפשרות שהתקיפות הטורקיות על פעילי פ.ק.ק. בצפון-עיראק, הנערכות במקביל לתקיפות על מטרות של 'המדינה האסלאמית', יובילו לאבדן המומנטום של הלוחמה הטורקית ב'מדינה האסלאמית' ואולי אף לקרע חדש בין ארצות הברית לטורקיה. למרות הנטייה במערב למתוח ביקורת על המדיניות הטורקית ככזו המונעת רק משיקולים פנימיים (במיוחד השיקול נגד המיעוט הכורדי), ניתן לראות בטענות של טורקיה על האסטרטגיה ודרכי הפעולה של הקואליציה הבינלאומית נגד 'המדינה האסלאמית' ביקורת לגיטימית.

מנגד, אין זה מפתיע שהסתירות במדיניות הטורקית הביאו לכך שטורקיה הפכה כיום לאחת המדינות המותקפות על ידי 'המדינה האסלאמית'.²⁰

לנוכח הקושי של טורקיה וארצות הברית לשתף פעולה בנושא 'המדינה האסלאמית', ספק אם נושא זה יהווה פוטנציאל לשיתוף פעולה של טורקיה עם ישראל, על אף האיום הנשקף לטורקיה מ'המדינה האסלאמית': רמת החשדנות בין טורקיה לישראל גבוהה עוד יותר מזו שבין טורקיה לארצות הברית; טורקיה גם ממשיכה, במקביל לתחילת המתקפות נגד 'המדינה האסלאמית', לשתף פעולה עם גורמים רדיקליים נוספים בסוריה – נושא שהינו בעייתי הן מבחינת ארצות הברית והן מבחינת ישראל; מעבר לכך, בעוד ארצות הברית וישראל רואות פוטנציאל לשיתוף פעולה עם המיעוטים בסוריה (למשל הכורדים, ובמקרה הישראלי גם הדרוזים), טורקיה רואה שיתוף פעולה זה כבעייתי, מה עוד, שהיא שמה דגש על שמירת האחדות הטריטוריאלית של סוריה. לטורקיה מערכת שיקולים מורכבת ביחס למתרחש בסוריה, הנובעת לא רק מהעובדה שמדובר במדינה שכנה, אלא גם מהיותו של הנושא הכורדי חוצה גבולות. מבחינה זו, אין לקחת את שיתוף הפעולה של טורקיה במאבק ב'מדינה האסלאמית' כמובן מאליו ויש לתחזק אותו כל העת, תוך שימת לב לדאגות הטורקיות ביחס למתרחש בסוריה בכלל, ובאזור הגבול בין שתי המדינות בפרט.

הערות

- 1 Mustafa Akyol, "Islamic State Ups Rhetoric Against Ankara," *Al-Monitor*, August 11, 2015.
- 2 Bill Park, "The Islamic State and Turkey's 'Precious Loneliness'," *Defense-in-Depth*, April 1, 2015.
- 3 Sinan Ulgen and F. Doruk Ergun, "A Turkish Perspective on the Rise of the Islamic Caliphate," EDAM Discussion Paper, September 1, 2014, p. 3.
- 4 Burak Kadercan, "What's Eating Turkey? Ankara and the Islamic State," *War on the Rocks*, July 30, 2015.
- 5 Martin Chulov, "Turkey Sends in Jets as Syria's Agony Spills Over Every Border," *The Guardian*, July 26, 2015.
- 6 "Turkey Has Arrested and Expelled More than 700 Foreign Terrorists This Year: Official," *Daily Sabah*, August 12, 2015.
- 7 "Turkey Puts Travel Ban on 15,000 Foreign Fighters," *Hurriyet Daily News*, July 15, 2015.
- 8 Metin Gurcan, "What's US Really Doing at Turkey Incirlik Air Base," *Al-Monitor*, August 7, 2015.
- 9 "Davutoglu Says ISIL is Driven by Anger, Avoids Calling it Terrorist," *Today's Zaman*, August 7, 2014.
- 10 "Turkey is Against all Kinds of Terror, Says Presidential Spokesman Ibrahim Kalin," *Daily Sabah*, July 22, 2015.
- 11 "Report: ISIL has Sleeper Cells in Ankara, Istanbul, Konya," *Today's Zaman*, September 15, 2014.
- 12 "Government Report: 1,300 Turks Joined ISIL," *Today's Zaman*, July 31, 2015.

- "Government to Launch Separate Intelligence Unit for Syrian Refugees," *Today's Zaman*, 13 August 10, 2015.
- Metin Gurcan, "Islamic State Releases First Turkish Publication," *Al-Monitor*, June 8, 2015. 14
- Omer Taspinar, "The Risk of ISIL Retaliation," *Today's Zaman*, August 9, 2015. 15
- Akyol, "Islamic State Ups Rhetoric Against Ankara". 16
- Burak Bekdil, "Turkey's Double Game with ISIS," *The Middle East Quarterly*, (summer 17 2015), p. 3.
- Arif Tekdal, "Majority of Turks Would Prefer Kurds over ISIL Controlling Northern Syria," 18 *Today's Zaman*, July 29, 2015.
- Joost Lagendijk, "Can We Trust Turkey on ISIL," *Today's Zaman*, August 11, 2015. 19
- Kadri Gursell, "Has Press Freedom Fallen Victim to AKP's Syria Policy?," *Al-Monitor*, 20 August 11, 2015.